



Verksamhetsplan för samiskprofilerad äldreomsorg 2023–2026 -samiskprofilerad äldreomsorg

Dnr: KS-2022-0325-730, fastställd av kommunstyrelsen 2023-02-13, §7



Dorotea kommun
Kraapohken tjielte



Sammanfattning

Äldre samer inom särskilt boende och hemtjänst skall äga rätten att bemötas på samiska. Samiska traditioner, kultur och mathållning skall vara ett naturligt inslag i samisk äldreomsorg. Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk 18a-c§ handlar om att alla människor skall ha en värdig och trygg omsorg på ålderns höst. Att vistas i en miljö där personal och boende talar ens modersmål och har gemensamma erfarenheter betyder mycket för den som är äldre. Det är inte bara den språkliga delen som är viktig, Socialstyrelsen menar att även de kulturella symbolerna och värdena är mycket betydelsefulla. Det är inte alla samer som talar samiska, men de kan ändå ha en stark samisk identitet och kulturtillhörighet, för dessa äldre är det andra saker än språket som konstituerar tillhörigheten. Dorotea kommun skall arbeta aktivt för att bemöta behoven gällande de äldre samernas behov.

För att förverkliga regeringens minoritetspolitiska strategi är en verksamhetsplan framtagen, gällande samiskprofilerad äldreomsorg i Dorotea kommun. Verksamhetsplanen beskriver kommunens riktlinjer, åtgärder, kort- och långsiktiga mål. Den skall vara ett verktyg i det dagliga och långsiktiga arbetet med att skydda de lagliga rättigheterna. Planen skall också vara ett stöd i minoritetsarbetet samt implementeras i vård- och äldreomsorgsverksamheterna.



Innehållsförteckning

Sammanfattning	1
Innehållsförteckning	2
1. Inledning	3
2. Lagar och Socialstyrelsen	4
3. Samisk äldreomsorg i Saepmie	6
4. Samiskprofilerad äldreomsorg i Dorotea kommun	7
5. Samiskprofilerad äldreomsorgs arbetssätt i Dorotea kommun....	8
6. Biståndshandläggaren	9
7. Kostenheten	10
8. Samisk samordnare	11
9. Uppföljning och revidering.....	11
10. Referenser	12



1. Inledning

De äldre är de starkaste språk- och kulturbärarna samt värnare av traditioner. Det är viktigt att de äldre samerna kan fortsätta att använda sitt språk och sin kultur. Det språk som man senast har lärt sig kan försvinna med åldern, medan kunskaperna i modersmålet består och återkommer. De äldres välbefinnande påverkas i hög grad av omgivningen, om den vardagliga omgivningen inte förstår personen och dennes önskemål finns det risk för isolering. Språkförbistringen mellan olika människor och generationerna kan medföra att den äldres behov inte kan säkerställas.



2. Lagar och Socialstyrelsen

Dorotea kommun blev samisk förvaltningskommun den 1 januari 2012 och SFS 2009:724 *Lagen om Nationella minoriteter och minoritetsspråk* skall därmed följas i kommunen. De nationella minoriteterna är samer, sverigefinnar, tornedalingar, judar och romer. Deras minoritetsspråk är samiska, finska, meänkieli, jiddisch och romani chib. Till skillnad från de övriga minoriteterna är samer, sedan 1977, ett erkänt urfolk i Sverige.

Enligt lag om Nationella minoriteter och minoritetsspråk (SFS 2009:724) 3§ ska kommuner och regioner informera de nationella minoriteterna om deras rättigheter och det allmännas ansvar och de föreskrifter som denna lag hänvisar till.

Detsamma gäller statliga förvaltningsmyndigheter vars verksamhet är av betydelse för de nationella minoriteterna eller minoritetsspråken.

4§ I språklagen (2009:600) anges att det allmänna har ett särskilt ansvar för att skydda och främja de nationella minoritetsspråken. Det allmänna ska även i övrigt främja de nationella minoriteternas möjligheter att behålla och utveckla sin kultur i Sverige. Barns utveckling av en kulturell identitet och användning av det egna minoritetsspråket ska främjas särskilt. (Kravet på det allmänna att främja de nationella minoriteternas språk och kultur innebär att aktiva åtgärder skall vidtas).

5§ Förvaltningsmyndigheter ska ge de nationella minoriteterna möjlighet till inflytande i frågor som berör dem och så långt det är möjligt samråda med minoriteterna i sådana frågor.

Samråd enligt första stycket ska ske genom att förvaltningsmyndigheten för en strukturerad dialog med de nationella minoriteterna i syfte att kunna beakta deras synpunkter och behov i myndighetens beslutsfattande.

5b§ Kommuner och regioner ska anta mål och riktlinjer för sitt minoritetspolitiska arbete. Uppgifter om mål och riktlinjer som har antagits enligt första stycket ska på begäran lämnas till den myndighet som har uppföljningsansvar enligt 20 §.

Minoritetslagens allmänna bestämmelser (3 §-5b §) gäller i hela landet och omfattar samtliga fem nationella minoriteter. Kravet på det allmänna att främja de nationella minoriteternas språk och kultur innebär att aktiva åtgärder ska vidtas.

8§ Enskilda har rätt att använda finska, meänkieli respektive samiska vid sina muntliga och skriftliga kontakter med en förvaltningsmyndighet vars geografiska verksamhetsområde helt eller delvis sammanfaller med minoritetsspråkets förvaltningsområde. Detta gäller i ärenden i vilka den enskilde är part eller ställföreträdare för part, om ärendet har anknytning till förvaltningsområdet. Om den enskilde använder finska, meänkieli eller samiska i ett sådant ärende, är myndigheten skyldig att ge muntligt svar på samma språk. Enskilda som saknar juridiskt biträde har dessutom rätt att på begäran få



en skriftlig översättning av beslut och beslutsmotivering i ärendet på finska, meänkieli respektive samiska. Myndigheten ska i övrigt sträva efter att bemöta de enskilda på dessa språk.

11§ Förvaltningsmyndigheter ska verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i finska, meänkieli respektive samiska där detta behövs i enskildas kontakter med myndigheten.

18§ En kommun som ingår i ett förvaltningsområde ska erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller en väsentlig del av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar finska, meänkieli respektive samiska.

18a§ En kommun som inte ingår i något förvaltningsområde ska erbjuda den som begär det möjlighet att få hela eller en väsentlig del av den service och omvårdnad som erbjuds inom ramen för äldreomsorgen av personal som behärskar finska, jiddisch, meänkieli, romani chib eller samiska, om kommunen har tillgång till personal med sådana språkkunskaper. Detsamma gäller för en kommun som ingår i ett förvaltningsområde för ett visst språk vad gäller övriga språk.

18b§ Kommunen ska inom ramen för sådan omsorg som erbjuds enligt 18 och 18 a §§ beakta de äldres behov av att upprätthålla sin kulturella identitet.

18c§ Kommunen ska informera den som ansöker om bistånd inom ramen för äldreomsorgen om möjligheterna till sådan service och omvårdnad som anges i 18 och 18a §§.

Socialtjänstlagen (SFS 2001:453) kap 5, 6§, har kompletterats så att den nu föreskriver att kommunen ska verka för att det finns tillgång till personal med kunskaper i finska, jiddisch, meänkieli, romani chib eller samiska där detta behövs i omvårdnaden av äldre människor.

Socialstyrelsen skriver i sin rapport *Äldreomsorg på minoritetsspråk*, att äldreomsorgen är en fråga av stor vikt för de nationella minoriteterna. De nationella minoriteterna identifierar sig som etniska grupper med egen kultur och egna traditioner, men inte alla personer som tillhörande en nationell minoritet har haft möjlighet att lära sig sitt minoritetsspråk. Att tala samiska och upprätthålla sin kulturella identitet är en rättighet som de äldre samerna har. Behovet av äldreomsorg på minoritetsspråk utgår från den enskildes behov och önskemål att få sin äldreomsorg på det sätt den äldre önskar. Även om den äldre har önskemål om äldreomsorg på minoritetsspråk är det inte alltid detta framförs till biståndshandläggaren.

Enligt Socialstyrelsen lyfter förvaltningskommunerna fram fyra viktiga faktorer för att man skall kunna tillhandahålla en bra äldreomsorg på minoritetsspråk. Första faktorn är att samordnaren är engagerad och har språk- och kulturkompetens, god kunskap om minoriteternas behov samt förmåga att kommunicera med berörda chefer och organisationer.



Framgångsfaktorn nummer två är att det finns minst en drivande eldsjäl i omsorgspersonalen som jobbar med dessa frågor. Den tredje viktiga faktorn är att vara en attraktiv arbetsgivare. Flera kommuner betonar att när man har fått en engagerad och kunnig enhetschef för ett äldreboende med minoritetsspråksinriktning, så har man även lyckats få tillräckligt med kunnig personal, detta även om rekryteringsläget generellt har varit svårt. Kommunernas tjänstemän framhåller som en fjärde faktor att det även är viktigt att den politiska ledningen har kunskap om lagstiftningen och att det går att lyfta viktiga frågor till berörda politiker.

Enligt Socialstyrelsen lyfter nationella minoriteterna fram några viktiga synpunkter:

- Avgörande för livskvaliteten är att få tala sitt språk, att bli förstådd och kunna förstå.
- Man behöver inte kunna tala språket för att ha en identitet som same, sverigefinne eller tornedaling.
- Utöver språket, utgör kulturens innehåll en viktig del av identiteten och därmed också av livet som äldre.
- Diskriminering av personer som tillhör de nationella minoriteterna påverkar möjligheten att behålla sin identitet när man blir äldre.

3. Samisk äldreomsorg i Saepmie

Enligt Socialstyrelsen utgör det samiska språket en viktig del av den samiska kulturen, men till den samiska identiteten hör även traditioner, historia, matvanor och relationen till naturen och hemlandet Saepmie. Även som äldre har man rätt att välja identitet och livsföring. Diskrimineringen av samer har försvårat för dem att använda det egna språket och i vissa fall helt förhindrat att språket har förts vidare till den yngre generationen. De samer som har berövats sitt språk kan trots detta ha en stark samisk identitet. För anhöriga till samisktalande äldre är det uppenbart att de äldre samerna lever upp när de får prata och höra sitt språk. De har mer att säga och kan tala om saker som inte är möjliga att beröra på svenska. Samer som drabbats av stroke eller kognitiv svikt kan förlora förmågan att prata svenska eftersom samiska är deras modersmål. Av den anledningen anser man att det är viktigt att personal inom äldreomsorgen har kunskaper i det samiska språket.

De äldre samerna vill tala samiska med någon som kan det egna språket och har kunskap om den egna kulturen. Därför är det viktigt att ställa krav på personalen inom äldreomsorgen. Bristande språkkunskaper leder oundvikligen till kommunikationsproblem, som i sin tur innebär att vården och omsorgen inte fungerar väl för den enskilde (Socialstyrelsen).



Socialstyrelsen skriver att:

”det är viktigt att personalen har kunskap om övriga delar av samisk kultur och att man tar reda på hur personens liv har sett ut och sedan försöker använda det i vården. Det handlar om att förstå och tolka de äldres beteenden. Varför börjar den äldre packa sin väska? Varför går den äldre hela tiden till fönstret för att se vilket väder det är utombus? Varför är det viktigt att få bära knivbälte, mössa och kikare? Varför ligger den äldre under bordet? Vad är det han gör? ”Jo, han rör ju om i elden naturligtvis, så som han gjorde när han bodde i en kåta.” En biståndshandläggare frågade var en äldre same var född. Det kan vara en märklig fråga för renskötande samer eftersom det var på ett ställe som familjen endast passerade när de var ute med sina renar. I ett annat test frågar man om vilket datum och vilken månad det är, något som inte är självklart för alla samer att känna till. Månadernas namn är inte relevanta på samma sätt som årstiderna och de samiska årstiderna är inte desamma som de svenska. Informanterna i Socialstyrelsens rapport, tar också upp att familjebanden ser olika ut i den samiska kulturen jämfört med den svenska. Är du anhörig och hur nära? Det är frågor som inte tar hänsyn till samisk kultur. Släktbanden är mycket viktiga och då inte bara de närmaste släktingarna. För många samer är det väldigt viktigt med till exempel en gudmor om det skulle hända något med föräldrarna. Det samiska språket har fler benämningar för släktingar än det svenska och kunskap om vad de olika orden står för krävs därför av personalen. Man berättar att äldre också kan dra nytta av andra vårdtagares anhöriga, bara genom att få höra dem tala samiska. En viktig del av samisk kultur är den samiska maten. För att omsorgen ska få det innehåll samerna efterlyser krävs också att personalen inom omsorgen har en positiv inställning till detta och till kunskap om samisk kultur. Ett annat problem som samer kan möta på de särskilda boendena är fördomar och fientlighet från andra äldre.”

4. Samiskprofilerad äldreomsorg i Dorotea kommun

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk 18§ handlar om att alla människor har rätt till en värdig och trygg omsorg på ålderns höst. Att vistas i en miljö där personal och boende talar ens modersmål och har gemensamma erfarenheter kan betyda mycket för den som är äldre. Inte alla samer talar samiska, men de kan ändå ha en stark samisk identitet och kulturtillhörighet, för dessa äldre är det andra saker än språket som konstituerar tillhörigheten. Att tala samiska och upprätthålla sin kulturella identitet är en rättighet som de äldre samerna har. Dorotea kommun skall arbeta aktivt för att bemöta behoven gällande de äldre samernas behov och bemöta SFS 2009:724. Målgruppen i Dorotea kommunen är liten och kan vara geografiskt spridd, det kan bli en utmaning i minoritetsarbetet.

Riktlinjer, åtgärder, kort- och långsiktiga mål:

- Erbjudna hemtjänst och särskilt boende helt eller en väsentlig del på samiska.
- De äldre samernas behov av att upprätthålla sin kulturella identitet skall beaktas.



VERKSAMHETSPLAN -samiskprofilerad äldreomsorg

Datum: 2022-12-21

- Den äldre som önskar särskilt boende på samiska, skall få möjlighet att få plats på den samiskprofilerade avdelningen i mån av plats.
- Äldre samer inom särskilt boende och hemtjänst i Dorotea kommun skall äga rätten att bemötas på samiska. Samiska traditioner och kultur skall vara ett naturligt inslag i samiskprofilerad äldreomsorg.
- Målet är att minst en samisktalande och kulturkompetent personal skall finnas anställd på 100% inom äldreomsorgen i Dorotea kommun, för att kunna erbjuda service och omvårdnad på samiska, inom särskilt boende, hemtjänst samt uppsökande verksamhet.
- Dorotea kommun skall vid rekrytering av ny vård- och omsorgspersonal, se samiska språk och samisk kultur som meriterande.
- Tillsätta en samisk vård-/omsorgsarbetsgrupp, bestående av enhetschefer, omvårdnadspersonal, samiska seniorer och samisk samordnare. Den samiska arbetsgruppen skall träffas kontinuerligt för att planera och samråda om samiskprofilerad verksamhet, exempelvis arrangemang, övriga önskemål mm.
- Om det saknas personal som behärskar samiska är kommunen skyldig att vidta aktiva åtgärder för att ombesörja detta.
- Omvårdnadspersonal skall ges tillfälle att få information och fortbildning i samiskt språk- och kultur, för att öka förståelsen och kunskapen om samer.
- Omvårdnadspersonal skall kunna placeras om inom verksamheten, beroende på vart behoven finns.
- Dorotea kommun bör vid behov se fördelar med utbyte av kunskap, lösningar och samarbete mellan andra närliggande samiska förvaltningskommuner.
- Dorotea kommun skall erbjuda generell information om minoritetsspråkslagstiftningen på samiska och svenska, både på kommunens hemsida och via broschyrer.
- Det skall finnas samiska inomhus- och utomhusmiljöer i anslutningen till den samiskprofilerade äldreomsorgen.
- Se över om man behöver köpa in, låna eller hyra tekniska hjälpmedel.
- Dorotea kommun skall översätta beslut och information till samiska, även se till att tolk finns om så önskas.

5. Samiskprofilerad äldreomsorgs arbetssätt i Dorotea kommun

Socialstyrelsen skriver att få vistas ute är en viktig del av samiskt liv och renskötsel är central för många samer. De äldre efterfrågar utelivet och naturen. Hundens bidrag till en meningsfull äldreomsorg för de renskötande samerna kan vara en stor betydelse.

Många samer har tidigare i sina liv sysslat med samisk slöjd, handarbete och ska ges möjlighet att fortsätta med detta. De behöver även ges möjlighet att träffas och laga samisk mat tillsammans. Miljön inne på de särskilda boendena är viktig, att det finns föremål, textilier, böcker och bilder som känns igen. Det är



också viktigt att ha tillgång till samiska tidningar samt tv- och radiosändningar. De äldre samerna som Socialstyrelsen träffat lyfter fram hur viktig språket och kulturen är för att en äldreomsorg på samiska ska få god kvalitet. Det är viktigt att omvårdnadspersonal har kunskap kring den äldres tidigare liv, kulturbakgrund och värderingar för att möta dennes önskan och intressen. Därför är det nödvändigt att man redan vid inskrivning/anamnesen tar reda på om den äldre har några speciella önskemål samt tankar vid livets slut.

En del äldre samer förnekar sin samiska bakgrund och det kan då vara extra viktigt att fånga upp element från kulturen som är viktig i dennes liv. Vissa äldre samer kan ha vuxit upp med att deras samiska identitet inte skulle vara synlig i det svenska samhället och det kan leda till att de äldre inte säger vad de egentligen tycker och håller inne med viss information.

Det samiska släktskapet är stort och handlar ofta om många personer, den samiska familjen har en speciell plats och har en mycket stor betydelse för den äldre. Deras delaktighet och tillvaro är viktig både för den äldre samt familjen.

Enligt Mitt liv, Terminal pleie til är samiska språket hjärtetspråket för de äldre. Det handlar om att få höra sitt språk, bli tilltalad på sitt språk och kunna samtala på samiska med andra äldre och personal. Kulturen är också en del av den äldres identitet. Det är viktigt att omvårdnadspersonal känner sig väl bekant med den samiska kulturen, för det ökar den äldres välbefinnande.

Riktlinjer, åtgärder, kort- och långsiktiga mål:

- Samiska äldre skall dagligen få del av samiska traditioner såsom språk och kultur genom kommunens äldreomsorg.
- Samiska äldre skall få tala, samtala och höra sitt modersmål dagligen, digitala lösningar skall kunna användas
- Att samiska äldre får möjlighet att slöjda och se/känna på samisk slöjd.
- Att ordna samiska träffar för de boende i samarbete med samisk samordnare.
- Att böcker och tidskrifter skall finnas tillgängligt för de boende, personalen skall bistå med läshjälp/högläsning.
- Att sträva efter att göra ”små” utflykter utomhus.
- Att möjliggöra så att de samiska äldre kan delta på samiska språk- och kulturarrangemang i kommunen.

6. Biståndshandläggaren

Samisk biståndsbedömning behövs inom vårdplaneringen. Behovet av äldreomsorg på minoritetsspråk utgår från den enskildes behov och önskemål att få sin äldreomsorg på det sätt han eller hon önskar. Efterfrågan utgörs av att dessa personer framför önskemål om att få sin äldreomsorg på detta sätt.



Även om den äldre har önskemål om äldreomsorg på minoritetsspråk är det inte alltid att detta framförs till biståndshandläggaren, därför är biståndshandläggaren en viktig del i minoritetsspråkarbetet. Frågan om information till äldre och anhöriga handlar dels om rätten till information på det egna språket, dels om att få information om sina rättigheter och om möjligheten att få hela eller väsentlig del av service och omsorg på minoritetsspråket (Socialstyrelsen).

Riktlinjer, åtgärder, kort- och långsiktiga mål:

- Anhöriga och/eller de äldre skall kunna ansöka om äldreomsorg på samiska via ansökningsblanketten
- Fråga personer med samisk bakgrund om de vill ha tolk i samband med utredning om bistånd.
- Fråga om den äldre vill ha äldreomsorg på samiska och samisk kultur vid biståndsbedömningen.
- Översätta biståndsbeslut till samiska om så önskas.
- Informera om samernas rättigheter och delge information i form av broschyrer och på kommunens hemsida.

7. Kostenheten

Enligt livsmedelverket är maten och måltiden mycket betydelsefull för välbefinnande och nöjdhet inom äldreomsorgen. Enligt Socialstyrelsen är maten en viktig del i den samiska kulturen. De äldre saknar den samiska maten som de har ätit i hela sitt liv. Smaker och dofter förgyller tillvaron, den samiska maten skänker njutning och glädje hos den äldre.

Traditionell samisk mat kan sammanfattas med två ord; kött och fisk. Fisken äts; färsk genom att kokas eller stekas, saltad, torkad och rökt, fiskrommen tas även tillvara. Därutöver äter man mycket renkött, både färskt, torkat och konserverat enligt gamla metoder. Av renen tog man vara på allt och de kunskaperna lever fortfarande. De samiska maträtterna har inte förändrats, men nya maträtter har kommit in genom influenser utifrån (www.samer.se).

Riktlinjer, åtgärder, kort- och långsiktiga mål:

- Servera samisk mat på den samiskprofilerade äldreomsorgsavdelningen, till samiska brukare inom äldreomsorg och hemtjänst.
- Servera ”mindre” samiska inslag, exempelvis kokt rentunga som pålägg vid kvällsfika till samiska brukare.
- Eftersträva att det finns samiska råvaror vid upphandlingar.
- Servera samisk mat inom äldreomsorgen och hemtjänsten på samernas nationaldag, eventuellt fler serveringar under året.



8. Samisk samordnare

Samiska samordnaren har en viktig roll när det gäller samisk förvaltningskommun. Samiska samordnaren arbetar utifrån SFS 2009:724, samrådsgruppen, minoritetshandlingsplanen samt språk- och kulturinventeringen. Samordnaren har ofta en stor lokalkännedom i kommunen och känner till den samiska befolkningen och är därav till stor hjälp, samordnaren skall besitta både språk- och kulturkompetens. Det är av stor vikt att ett bra samarbete och dialog med berörda parter fortlöper.

Riktlinjer, åtgärder, kort- och långsiktiga mål:

- Samordnaren skall möjliggöra och ordna med samiska träffar mellan äldre samer inom äldreomsorg.
- Språk- och kulturinventera befintliga språkresurser bland vård- och omsorgspersonal.
- Språk- och kulturinventera nuvarande behov och försöka inventera kommande behov inom samiskprofilerad vård- och äldreomsorg.
- Arbeta och planera med berörda parter för att kunna bemöta önskemål och efterfrågan på samisk äldreomsorg.
- Samordnaren skall vara behjälplig gällande fortbildning av vård- och omsorgspersonal.
- Eftersträva att anordna samiska miljöer i anslutning till äldreomsorgens boenden.
- Samordnaren skall också vid behov bedriva en uppsökande verksamhet bland de äldre samerna som har hemtjänst, om de ej kan närvara på de samiska träffarna.
- Behjälplig att ordna med broschyrer samt ny information om minoritetsspråkslagstiftningen både i tryckt form och på kommunens hemsida.

9. Uppföljning och revidering

Denna verksamhetsplan skall följas upp och revideras vart 4:e år precis som verksamhetsplanen för förskoleverksamhet, pedagogisk omsorg och samisk undervisning i grundskolan och minoritetshandlingsplanen. Nästa revidering sker 2026/2027, så att denna verksamhetsplan följer mandatperioden i Dorotea kommun. Samordnaren är sammankallande och planen revideras tillsammans med socialchef, enhetschefer inom äldreomsorgen, biståndshandläggaren, kostchef och kanslichef. Verksamhetsplanen skall sedan samrådas med samiska samrådsgruppen och den samiska äldreomsorgsgruppen. Verksamhetsplanen är ett dynamiskt verktyg och smärre justeringar/uppdateringar under planperioden kan ske.



10. Referenser

Lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk.

Författningskommentarer.

<http://minoritet.se/5102>

Minoritetshandlingsplanen i Dorotea kommun 2023–2026.

Mitt liv, Terminal pleie til personer med sørsamisk språk og kulturell identitet, Snåsa, 2012.

Nationella minoriteters rättigheter. En handbok för kommuner, landsting och regioner.

<https://minoritet.se/5105>

Rapport om användningen av statsbidraget för förvaltningsområdena för finska, meänkieli och samiska samt förslag till riktlinjer. Länsstyrelsen Stockholm.

Socialstyrelsen, Äldreomsorg på minoritetsspråk, 2015.

Språk- och kulturinventering gjord år 2022 i Dorotea kommun.

www.livsmedelverket.se

www.samer.se